

Отримано: 20 вересня 2017 р.

Прорецензовано: 2 жовтня 2017 р.

Прийнято до друку: 3 жовтня 2017 р.

e-mail: asok@ukr.net

DOI: 10.25264/2519-2558-2017-67-241-244

Соколовська С. Ф. Особливості ідіостилю Г. Бюхнера / С. Ф. Соколовська // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна». – Острог : Вид-во НаУОА, 2017. – Вип. 67. – С. 241–244.

УДК: 801-2.804

Софія Францівна Соколовська,*Житомирський державний університет імені Івана Франка, м. Житомир***ОСОБЛИВОСТІ ІДІОСТИЛЮ Г. БЮХНЕРА**

Стаття присвячена лінгвокогнітивному дослідженню домінуючих концептів у художній картині світу Г. Бюхнера. Продуктивною виявилася методика параметрування ідіостилю, яка спирається на визначення пріоритетів у використанні зображально-виражальних засобів. Це дало змогу описати особливості творчої манери й індивідуально-авторської картини світу Г. Бюхнера, яка втілена в його художніх текстах.

Ключові слова: лінгвопоетика, ідіостиль, індивідуально-авторська картина світу, художній концепт, концептосфера.

София Францевна Соколовская,*Житомирский государственный университет имени Ивана Франко, г. Житомир***ОСОБЕННОСТИ ИДИОСТИЛЯ Г. БЮХНЕРА**

Статья посвящена лингвокогнитивному исследованию доминантных концептов в художественной картине мира Г. Бюхнера. Продуктивной оказалась методика параметрирования идиостиля, основанная на выявлении приоритетов в использовании изобразительно-выражательных средств. Это позволило описать особенности творческой манеры и индивидуально-авторской картины мира Г. Бюхнера, воплощенной в его художественных текстах.

Ключевые слова: лингвопоэтика, идиостиль, индивидуально-авторская картина мира, художественный концепт, концептосфера.

Sofia Sokolovska,*Ivan Franko State University of Zhytomyr, Zhytomyr***PECULIARITIES OF G. BÜCHNER'S IDIOSTYLE**

The article is devoted to the linguistic cognitive study of dominant concepts in the artistic picture of the world of G. Buchner. The method of parametrizing idiostyle turned out to be productive, it is based on the identification of priorities in the use of expressive means. It was made possible to describe the features of the creative manner and the individual author's picture of the world by G. Büchner, embodied in his writings. Addressing this issue is predetermined, on the one side, by the general tendency of the modern linguopoetics to study the semantics of the literary text within the framework of cognitive and discursive approach, and on the other side, by appreciating the dramaturgic discourse as an accomplished model, and its interpretative potential as an open modeling process. The research showed that the specific nature of the author's picture of the world is determined by the author's intention, while the character and volume of the units of the text, its composition and speech structure expose the idiosyncrasy of the writer. The question of the role of the subjective factor in the text structuring affects the problems of the language personality and the author as a category of a literary text.

Key words: linguopoetics, idiostyle, individual author's picture of the world, artistic concept, conceptosphere.

Вивчення ідіостилю є однією з ключових проблем у стилістиці художньої літератури. Інтерес до особистості автора стимулює особливу увагу до його стилю, який проявляється у відборі матеріалу, в тематиці, в особливостях композиції, в характері емоційної тональності творів, у своєрідних засобах і способах створення образів, в ідеї, в жанрових уподобаннях, у відборі й організації мовних одиниць тощо. Різноманітність підходів до аналізу ідіостилю в рамках стилістики художньої літератури та нових напрямів у вивченні художнього тексту, які відображають інтеграцію із суміжними царинами знання (психопоетикою, лінгвосинергетикою, когнітологією, лінгвокогнітивною поетикою тощо), пов'язано з поступовим розвитком лінгвістики і зміною наукових парадигм [2, с. 182]. У комунікативній стилістиці художнього тексту розглядається сполученість діяльності автора і адресата на основі регулятивної функції тексту. У такий спосіб змінюється підхід до аналізу ідіостилю письменника, який проявляється у його текстовій діяльності. Ідіостиль розглядається як багаторівневе відображення мовної особистості творця в структурі, семантиці і прагматиці тексту, в характерній для автора стратегії організації текстової діяльності адресата. Цей підхід спирається на теорію мовленнєвої діяльності Л. С. Виготського, базові положення когнітивної лінгвістики і когнітивної поетики Л. І. Белехової, О. П. Воробйової, О. С. Кубрякової, А. М. Науменка, теорію мовної особистості Ю. М. Караулова, концепцію «мовної картини світу» і «мовної свідомості» Г. В. Колшанського, Д. С. Лихачова, В. М. Телія.

Як основна категорія стилістики художнього тексту образ автора фіксує принципи відбору і комбінації зображально-виражальних засобів в індивідуальній художній системі – ідіостилі письменника: «Будь-який стиль нерозривно пов'язаний з висловлюванням і з типовими формами висловлювань, тобто з мовленнєвими жанрами. Будь-яке висловлювання індивідуальне і тому може відобразити індивідуальність автора, тобто мати індивідуальний стиль» [1, с. 240]. В. П. Григор'єв розглядає ідіостиль як «відображення інтенції, телеології художньої мови і образу світу поета – глибинних цільових настанов носія ідіолекту, які визначають сутність рефлексії над мовою» [4, с. 21].

У лінгвокогнітивних дослідженнях ідіостиль розглядають як комплексне поняття, яке включає: 1) відбір і комбінацію об'єктів реального світу, вміщених у фокус художнього оповідання; 2) індивідуально-авторську інтерпретацію викладеного, яка визначається ціннісними настановами особистості; 3) відбір мовленнєвих засобів для здійснення творчого задуму;

4) творчу переробку мовних засобів (семантико-стилістична трансформація всіх рівнів художньої системи і їх пристосування до виконання художніх завдань автора) [6, с. 21].

Об'єктом цього дослідження є основні художні концепти (ХК), репрезентовані в текстах п'єс Георга Бюхнера, спадок якого унікальний за складом, формою, багатством смислів та силою впливу на драматургію і театр ХХ століття.

Предмет дослідження складають мовні засоби репрезентації ХК, до яких належать відповідні лексико-семантичні поля. Між ними відбувається інтенсивна лексико-семантична взаємодія, в результаті якої ХК збагачуються новими смислами.

Мета розвідки полягає у встановленні ідіостилістичних особливостей драматургічних текстів Г. Бюхнера з позицій лінгвокогнітивної поетики.

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю подальшої розробки теорії і практики лінгвокогнітивної поетики.

Методика параметрування ідіостилістичного письменника спирається на виявлення пріоритетів у використанні зображально-виражальних засобів, що дозволяє адекватно описати особливості творчості та індивідуально-авторської картини світу втіленої в художніх текстах. Індивідуально-авторська картина світу виникає і розвивається за іманетними законами, це об'єктна картина в її суб'єктивному відображенні шляхом авторизації. На думку Ю. М. Караулова, «мовна особистість починається по той бік буденної мови, коли у гру вступають інтелектуальні сили, і перший рівень її вивчення – виявлення, встановлення ієрархії смислів і цінностей в її картині світу» [5, с. 36].

Концепт є центральною одиницею когнітивної парадигми дослідження художніх текстів. Незважаючи на ступінь розробки термінологічного апарату концептології, поняття художнього концепту ще знаходиться в стадії осмислення. Важливим є усвідомлення специфіки художнього концепту: «Художні концепти є базовими одиницями концептуальної картини світу письменника і тому відрізняються від концептів культури та мовних концептів за кількома параметрами: за змістом і способом експлікації, обсягом та історичною мінливістю» [7, с. 115].

В. А. Маслова визначає художній концепт таким чином: «По-перше, в основі зв'язку його лежить асоціація; по-друге, художній концепт включає в себе не лише потенцію до розкриття образів, а й різноманітні емотивні смисли; по-третє, художній концепт тяжіє до образів і включає в себе їх». Дослідниця вважає, що художні концепти «індивідуальні, особистісні, розмиті і психологічно більш складні; це комплекс понять, уявлень, почуттів, емоцій, іноді навіть вольових проявів, що виникають на основі художньої асоціативності» [6, с. 34–35]. «Індивідуальність» художніх концептів лежить у двох площинах: по-перше, це індивідуально-авторське світобачення письменника, а по-друге, це індивідуально-емоційне тлумачення читача. Таку багатогранну мінливість можна пояснити потенційністю художніх концептів, невичерпністю можливих асоціацій і інтерпретацій, що становить їх найбільшу цінність.

Художні концепти, за словами О. П. Воробйової, потрібно розуміти як «багатовимірні утворення голографічної природи, що володіють потужним енергетичним потенціалом як джерелом емоційного резонансу в художньому сприйнятті» [3, с. 60]. Особливого статусу художні концепти набувають завдяки існуванню у певній ідіосфері, що є частиною художньої картини світу, зумовленій колом асоціацій митця, і виникають як натяк на можливі значення, як відгук на попередній мовний і культурний досвід людини, що виражає індивідуально-авторське осмислення предметів та явищ.

Критичний тон думки, конкретика суспільних проблем, соціальна орієнтованість, піднята на висоту філософського узагальнення, радикальна переорієнтація структури драматичних форм – все це надає п'єсам Г. Бюхнера гостроти і специфічного напруження. В основу своєї першої п'єси «Смерть Дантона» Г. Бюхнер поклав відкриту ним фатальну закономірність історії. Вперше він виявив таку закономірність в історії французької революції, і саме з нею зв'язаний його перший великий художній твір. Однак фаталізм є визначальним і в інших п'єсах: у драмі «Войцек» він виявляється у соціальному детермінізмі людини, в комедії «Леонс і Лена» він виникає на рівні сюжетної лінії, коли втеча від одруження призводить саме до нього.

Реалізація в тексті твору підкреслює одну з найважливіших властивостей художнього концепту – його комунікативну спрямованість. Концепт фіксує зустріч внутрішньої форми твору з процесом читачького сприйняття, виступаючи не лише структурою збереження знань, але й явищем, яке має комунікативні функції. Оскільки художній текст є полісуб'єктною комунікативною структурою, яка «включає в себе» свідомість автора і його персонажів, концепт, репрезентований в тексті, існує в двох паралельних вимірах: з одного боку, як елемент картини світу суб'єкта «уявного» світу; з іншого, – як базовий компонент «індивідуальної концептосфери автора, об'єктивованої в окремому творі» [6, с. 43].

Тип ідіостилістичних домінант Г. Бюхнера зумовлює конкретну методику їх аналізу. Для опису концептів «Самотність», «Відчуження», «Боротьба», «Насильство» найбільш оптимальними видаються польовий та контекстуальний методи. За допомогою методу польового структурування в тексті виявлені лексико-семантичні поля, які об'єктивують домінантні ХК тексту. Найбільшими лексико-семантичними полями у текстах п'єс є поля «суспільно-політичної» лексики (найчисельніші лексико-семантичні групи *Revolution, Republik, Freiheit, Kampf*), а також лексика, яка характеризує «індивідуальне, приватне життя людини» (лексико-семантичні групи *Naturell, Schönheit, Vergnügen, Ruhe*). В драмі «Смерть Дантона» і в комедії «Леонс і Лена» ці сфери явно розділені і протиставлені, у «Войцеку» вони органічно розчинені одна в одній і утворюють єдине полотно людського життя.

У «Смерті Дантона» ці сфери представлені на різних рівнях тексту: рівень часової і просторової організації, система образів і створення персонажів, які виступають в двох ролях. Так, Дантон, Камілл, Робесп'єр і кілька інших персонажів постають як політики і як приватні особи. Когнітивна інтерпретація результатів семантико-стилістичного аналізу дозволяє окреслити смисловий обсяг концепту «Самотність» – це те, що супроводжує буття героїв в обох сферах. Безумовно, насамперед цей ХК пов'язаний з головним персонажем, Дантоном. Однак самотнім в драмі виявляється не лише він, а і його дружина, і Камілл, і Люсіль, і Маріон, і Робесп'єр. Перед нами не самотність романтичного героя, а тотальна самотність людини взагалі. Концепт об'єктивується і через паралельний діалог, коли кілька дій на сцені відбуваються одночасно: Еро грає з дамою в карти, а Дантон розмовляє з Жюлі. Сцена багатфункціональна і головний зміст складають не події, а підтекст: сама побудова сцени вказує на ізольованість Дантона. Еро грає в карти, і цю гру можна розглядати як метафору життя, водночас Дантон говорить про смерть. Явне розходження життєвих інтенцій двох приятелів. До того ж через метафоричний образ Дантон намагається сказати Жюлі, що їх самотність нездоланна, тотальна, і що люди не можуть знати один одного:

«JULIE: Glaubst du an mich?»

*DANTON: Was weiß ich! Wir wissen wenig voneinander. Wir sind **Dickhäuter**, wir strecken die Hände nacheinander aus, aber es ist vergebliche Mühe, wir reiben nur das grobe Leder aneinander ab, – wir sind sehr **einsam**.*

JULIE: Du kennst mich, Danton.

*DANTON: Ja, was man so **kennen** heißt. Du hast dunkle Augen und lockiges Haar und einen feinen Teint und sagst immer zu mir: lieber Georg! Aber (er deutet ihr auf Stirn und Augen) da, da, was liegt hinter dem? Geh, wie haben **grobe Sinne**. Einander **kennen**? Wir müßten uns die Schädeldecken aufbrechen und die Gedanken einander aus den Hirnfasern zerren» [9, с. 23].*

У діалозі Камілла і Люсіль теж проступає драма їхньої самотності:

*«CAMILLE: Was **sagst** du, Lucile?*

*LUCILE: Nichts, ich **seh' dich so gern sprechen**.*

*CAMILLE: **Hörst** mich auch?*

LUCILE: Ei freilich!

*CAMILLE: Hab' ich recht? Weißt du auch, was ich **gesagt habe**?*

*LUCILE: Nein, **wahrhaftig nicht**» [9, с. 55–56].*

Концепти «Самотність», «Відчуження» об'єктивуються за допомогою лексем, метафоричних виразів, стають концептуальними утвореннями також і читацької/глядацької свідомості через текстове втілення комунікативного задуму і когнітивного продукту.

Інший аспект цих ХК розкривається в контексті політичної боротьби, учасниками якої виступають як Дантон і його прихильники, так і Робесп'єр. Дантон добре розуміє, що вожді революції повністю відірвані від народу, заради якого ця революція починалась. На захоплену пропозицію Камілла почати нову атаку в Конвенті за встановлення республіки Дантон відповідає:

«DANTON: Wer soll denn all die schönen Dinge ins Werk setzen?

*PHILIPPEAU: Wir und **die ehrlichen Leute**.*

*DANTON: Das «und» dazwischen ist ein langes Wort, es hält uns ein wenig weit auseinander; die Strecke ist lang, die **Ehrlichkeit** verliert den Atem, eh' wir zusammenkommen. Und wenn auch! – **den ehrlichen Leuten** kann man Geld leihen, man kann bei ihnen **Gevatter stehen** und seine Töchter an sie verheiraten, aber das ist alles!» [9, с. 26].*

Дантон дає зрозуміти, що він та його прихильники самотні на арені політичної боротьби, що «чесні люди» не здатні до реальних дій. Робесп'єр – антагоніст Дантона, але в політичному житті він теж опиняється на самоті, хоча й тішить себе ілюзією, що він з народом і народ із ним. Показовою в цьому сенсі є сцена революційного суду, коли виявляється, що більшості байдуже, кому кричати віват, Робесп'єру чи Дантону, адже народ знаходиться в тому ж важкому становищі, в якому він був до революції:

*«DRITTER BÜRGER: Sie haben kein Blut in den Adern, als was sie uns ausgesaugt haben. Sie haben uns gesagt: **schlagt** die Aristokraten **tot**, das sind Wölfe! Wir haben die Aristokraten an die Laternen **gehängt**. Sie haben gesagt: das **Veto** frißt euer Brot; wir haben das **Veto totgeschlagen**. Sie haben gesagt: die Girondisten hungern euch aus; wir haben die Girondisten **guillotiniert**. Aber sie haben die Toten ausgezogen, und wir laufen wie zuvor auf nackten Beinen und frieren. Wir wollen ihnen die Haut von den Schenkeln ziehen und uns Hosen daraus machen, wir wollen ihnen das Fett auslassen und unsere Suppen mit schmelzen. Fort! **Totschlagen**, wer kein Loch im Rock hat!» [9, с. 29].*

У породженні домінантних смислів важливими є такі ключові слова: *Volk, Pflicht, Waffe, Schrecken, Kraft, Schwäche, Tugend, erbarmen, totschiagen*, що дозволяють описати позначений ними концептуальний простір твору, який порушує проблеми людського буття, місця, призначення і відповідальності людини. Робесп'єр намагається переконати себе й інших у тому, що сумління його чисте, його чеснота дає право карати ваду, він вважає себе не вбивцею, а суддею. Робесп'єр є дійовою особою лише у перших двох діях, у наступних він присутній як позасценічний персонаж. Це пов'язано ще з одним персонажем – Сен-Жюстом. Він створений як двійник Робесп'єра, який фактично піднімає його у майбутньому розвитку подій. Однак якщо Робесп'єр втілює благородну абстрактну мрію про свободу, то Сен-Жюст – її брудне практичне втілення. Відтак Бюхнер представляє механізм втілення ідеї в дію і її спотворення в цьому процесі:

*«MERCIER: Geht einmal euren Phrasen nach bis zu dem Punkt, wo sie verkörpert werden. – Blickt um euch, das alles habt ihr gesprochen, es ist **eine mimetische Übersetzung eurer Worte**. Diese Elenden, ihre Henker und die Guillotine sind **eure lebendig gewordenen Reden**. Ihr hautet eure Systeme wie Bajazet seine Pyramidem, aus Menschenköpfen» [9, с. 72].*

Метафоричність, яка є однією з характерних ознак ідіостилю Г. Бюхнера, (*eine mimetische Übersetzung eurer Worte, eure lebendig gewordenen Reden*) підкреслює думку про можливість спотворення ідеї при втіленні її в життя, пробуджує рефлексію, а також активізує мислення і розуміння.

Здійснивши контекстуальний аналіз драми «Войцек», можна визначити «Відчуження» домінантним ХК, ядро якого вербалізовано лексемами *Stille, Tod, Hölle, Teufel*. Головний персонаж почуввається надзвичайно самотнім – усі байдужі до нього. Зображуючи дійових осіб п'єси, автор дає імена лише кільком персонажам (*Woyzeck, Marie, Andres, Margret*), інші названі за своїм соціальним положенням (*Hauptmann, Tambourmajor, Unteroffizier, Budenbesitzer*). В п'єсі немає об'єднання персонажів за певними групами, як це було в «Смерті Дантона» (дантоністи, якобінці, депутати Конвенту), навпаки, тут кожен персонаж замкнений у собі і відокремлений, потенційно протиставлений всім. Ця особливість визначає і побудову стосунків між ними: в одній сцені (Войцек і Капітан) Войцек виконує обов'язки циркульника, в іншій (Войцек і Лікар) виступає в якості піддослідного кролика. І Капітан і Лікар, звертаючись до нього, використовують особовий займенник третьої особи однини *Er*. Подібне звертання свідчить про зневажливе ставлення до Войцека, нівелювання його особистості:

*«HAUPTMANN: Langsam, Woyzeck, langsam, eins nach dem andern! **Er** macht mich ganz schwindlich. Was soll ich dann mit den 10 Minuten anfangen, die **Er** heut zu früh fertig wird? Woyzeck, bedenk **Er**, **Er** hat noch seine schönen dreißig Jahr zu leben, dreißig Jahr! Macht dreihundertsechzig Monate und Tage! Stunden! Minuten! Was will **Er** denn mit der ungeheuren Zeit all anfangen? Teil **Er** sich ein, Woyzeck!» [10].*

Отже, послідовний розгляд взаємодії складників тексту драми дозволив встановити й описати домінантні концепти у художній картині світу Г. Бюхнера, пояснити їхнє семантичне навантаження, розкрити багатство смислів художнього тек-

сту. Концептуальний простір текстів його драматичних творів включає в себе значущі для авторської картини світу художні концепти «Самотність», «Відчуження», «Боротьба», «Насильство». Іронічний світогляд Г. Бюхнера репрезентований у його текстах через ставлення до зображених явищ і характерів. Він змушує глядача/читача розмірковувати, робити власні висновки, вступаючи з художнім твором в інтерактивну взаємодію. В результаті проведеного аналізу виявлена ідіостилістична спільність текстів п'єс, між якими існує імпліцитний лексико-семантичний паралелізм, виражений в образній системі. Він впливає на зміст визначених художніх концептів. Виділені ХК представлені лексико-семантичними полями, через інтерференцію яких відбувається змістова збагачення концептів і виникає смислова гра. Взаємодія цих концептів підтверджує, що тексти п'єс різних періодів є одиницями загального комунікативного простору, ідіостилю Г. Бюхнера.

Розглядаючи текст як складний мовний твір, визнаючи його формально-смислову єдність та враховуючи його багатозначову й багаторівневу організацію, в процесі аналізу можна виділити різного роду текстові компоненти, частини й одиниці (залежно від параметрів розгляду). Під час такого аналізу важливо визначити доміанти образної системи автора, які формують неповторне світобачення та естетичний потенціал його художнього мовлення, а також обґрунтувати залежність лінгвістичного наповнення твору від прагматичного задуму автора.

Література:

1. Бахтин М. М. Эстетика словесного творчества / М. М. Бахтин. – М. : Искусство, 1986. – 445 с.
2. Болотнова Н. С. Когнитивные исследования в коммуникативной стилистике текста: основные этапы и результаты // Русская речевая культура и текст : Материалы VIII Международной научной конференции (16-18 мая 2012 г.) / Под ред. Н. С. Болотновой. – Томск, 2012. – С. 181-192.
3. Воробйова О. П. Концептологія в Україні : здобутки, проблеми, прорахунки / О. П. Воробйова // Вісник КНЛУ. Сер. Філологія. – 2011. – Т. 14. – № 2. – С. 53–63.
4. Григорьев В. П. Поэтика слова (на материале русской советской поэзии) / В. П. Григорьев. – М. : Наука, 1979. – 342 с.
5. Караулов Ю. Н. Русский язык и языковая личность / Ю. Н. Караулов. – М. : Едиториал УРСС, 2004. – 264 с.
6. Маслова В. А. Поэт и культура : Концептосфера Марины Цветаевой: учеб. пособ. / В. А. Маслова. – М. : Флинта, 2004. – 256 с.
7. Ніконова В. Г. Художній концепт : процедури реконструкції та моделювання (на матеріалі трагедій В. Шекспіра) / В. Г. Ніконова // Вісник КНЛУ. Сер. Філологія. – 2011. – Т. 14. – № 2. – С. 113–122.
8. Сивкова А. В. Идиостиль Н. В. Гоголя в аспекте лингвокогнитивной поэтики [Текст] : дис. канд. филол. наук / А. В. Сивкова. – Калининград, 2007. – 216 с.

Список джерел ілюстративного матеріалу:

9. Büchner G. Dantons Tod / G. Büchner. – М. : Изд-во лит. на иностр. языках, 1954. – 150 с.
10. Büchner G. Woyzeck [Electronic resource] / G. Büchner. – Access mode : <http://gutenberg.spiegel.de/buch/woyzeck-419/1>.